

Ideologizacija i politizacija nasuprot funkcionalnosti obrazovanja

Asim Peco

SAŽETAK: Da bismo ispravnije razumjeli ovaj uzročno-posljedični odnos potrebno je, barem ukratko, elaborirati pojmove *ideologizacija* i *politizacija*, kao i neke osnovne funkcije obrazovanja. Nakon Francuske revolucije filozof i teoretičar Antoine de Tracy je ideologiju definirao kao nauku o idejama (Hejvud, 2005). Prema njegovom shvatanju, ovakvo određenje ideologije može imati dvostruko značenje; s jedne strane u vrijednosnom smislu ideologija razdvaja istinito i jasno znanje od grešaka, predrasuda i mistifikacija. S druge strane, spomenuti teoretičar ideologiju poima kao primjenu naučnih saznanja u formuliranju pravila dobre organizacije društva. Marks i Engels su značajan dio svojih filozofskih istraživanja posvetili promišljanju ideologije. Tako je njihovo određenje ideologije potpuno različito od De Trasovog. Oni, pored ostalog, smatraju kako je ideologija lažna svijest o društvu (Marks, Engels, 1961). Polazeći od navedenih teorijskih određenja ideologije, može se s pravom kazati da je ideologizacija proces iskrivljavanja objektivne stvarnosti. Prema tome, ideologizacija obrazovanja od strane političkih elita nastoji kroz obrazovni sistem i pripadajuću obrazovnu politiku zanemariti istinsku emancipaciju čovjeka u zamjenu za afirmaciju i realizaciju političkih ciljeva. Ako se politika posmatra kao djelatnost kojom se usmjeravaju i usklađuju različite aktivnosti u prostoru javnog života, onda se politizacija obrazovanja može razumjeti kao svjesno i svrsishodno nastojanje države da preko različitih mehanizama kreira i uređuje obrazovnu stvarnost kao bitan segment ukupnog društvenog života. Stoga s pravom konstatujem kako ideologizacija i politizacija obrazovanja sužavaju prostor društveno potrebne funkcionalnosti obrazovanja. Kada je riječ o funkcijama obrazovanja, za potrebe ovoga članka, navest ću samo one najčešće spominjane - stjecanje funkcionalnih znanja i vještina. Odmah se nameće logično pitanje, da li je i u kojoj mjeri moguće ostvarenje ovoga obrazovnog cilja ako obrazovnu politiku kreira vlast a ne struka, ako je obrazovanje opterećeno nacionalističkim idejama i ako mu je svrha manipulacija čovjekom a ne čovjek. Integraciona uloga obrazovanja: obrazovanje u Bosni i Hercegovini je razjedinjeno tako da izostaje njegova državna atribucija pa prema tome, obrazovanje kao specifičan društveni odnos nije u prilici unutar bosanskohercegovačke stvarnosti doprinosti integraciji društva nego se sve više pojavljuje kao dezintegrirajući faktor. Spomenut ću i funkciju odgajanja društveno prihvatljive svijesti te prenošenje normi i vrijednosti društva. Sve navedene funkcije obrazovanja nije moguće realizirati u uslovima njegove ideološko-političke opterećenosti, što rezultira izostankom obrazovne samorealizacije i njegove funkcionalnosti.

Ključne riječi: *ideologizacija, politizacija, nauka, obrazovanje, politika, kultura, elita*

Ideologisation and Politicization Versus the Functionality of Education

ABSTRACT: To understand more correctly this cause-effect relationship, it is necessary, at least briefly to elaborate terms ideologisation and politicization, as well as some basic function of education. After the French Revolution, philosopher and theorist Antoine Destutt de Tracy defined ideology as science of ideas. According to his understanding, this kind of determination of ideology separates true and clear knowledge from mistakes, prejudices and mystifications. On the other hand, forementioned theorist perceives ideology as implementation of scientific knowledges in formulating rules of good organization of society. Marx and Engels dedicated a significant part of their philosophy research to reflection about ideology. So, their definition of ideology is completely different from that of de Tracy. They among other things consider ideology as fake awareness of society. Starting from the stated theoretical ideology definitions, we can rightly say that ideologisation is the process of distorting objective reality. Therefore, education ideologisation by political elites tends via educational system and the belonging educational policy to neglect true emancipation of man in exchange for affirmation and realization of political goals. If politics is seen as occupation that is being used for directing and coordinating different activities in the space of public life, then politicization of education can be understood as conscious and purposeful effort of a country to create and regulate via different mechanisms educational reality as an important segment of whole social life. Therefore, it is right to state how ideologisation and politicization of education narrow the space of education functionality which is necessary in a social sense. When it comes to functions of education, for the needs of this article, I will list only those that are most frequently mentioned: acquisition of functional knowledges and skills. Immediately a logical question is being imposed: is it and to what extent possible the realization of this educational goal, if the educational policy is being created by the government and not profession, if the education is burdened with nationalist ideas, and if its purpose is to manipulate human and not human. Integral part of education: Education in Bosnia and Herzegovina is disunited in a way that state attribution is left out, so therefore, education as a specific social relation doesn't have a chance within bosnian and herzegovian reality to contribute integration of society, hence it more often appears as a

disintegration factor. In addition to the listed function, I will also mention the function of raising socially acceptable awareness, and transfer of norms and values of society. All stated functions of education cannot be realized in conditions of its ideological-political load, which results in absence of educational self-realization and its functionality.

Keywords: *ideologisation, politicization, science, education, politics, culture, elite*

UVOD

Prvenstvena namjera rada je da pokuša pokazati na koji način i u kojoj mjeri političke elite urušavaju obrazovni sistem unutar bosanskohercegovačkog društva. Naime, takve i slične pojave su, u manjoj ili većoj mjeri, prepoznatljive u svim društvima, bez obzira na karakter društvenog odnosa. To zapravo znači da je u nekim društvenim zajednicama obrazovna politika obilježena ekonomskom ili političkom ideologijom, čiji je krajnji cilj profit, dok su obrazovne politike u Bosni i Hercegovini temeljene na religijskim i nacionalnim ideologijama koje dovode u pitanje prioritetnu svrhu i emancipatorsku ulogu obrazovanja. Političke elite koriste obrazovanje kao mehanizam ostvarenja svojih političkih interesa i očuvanja vlasti zanemarujući pri tome interes pojedinca i kolektiviteta. Dakle, političke elite odlučuju šta i na koji način učiti, ostavljajući pritom malo mogućnosti za kritičko promišljanje i razvoj kreativnih i funkcionalnih znanja i vještina. Takva obrazovna politika vodi u diskreditaciju i kompromitaciju nauke i obrazovanja i, što je još štetnije, kreira manipulativne a nikako slobodne ličnosti.

POGLED U PROŠLOST

U najvećem broju slučajeva metodološka praksa prilikom teorijskog istraživanja određene društvene problematike zahtijeva da se barem ukratko osvrne na društveni kontekst problema koji se istražuje, u njegovoj bližoj ili daljoj prošlosti. Teoretičari koji se bave teorijom i praksom obrazovanja vrlo često znaju kazati kako je obrazovanje nastalo u prošlosti, dešava se u sadašnjosti, a cilj mu je budućnost.

Namjeravam na početku članka dati kratak osvrt na povijesni presjek problematike koja je predmet istraživanja. Najčešće se prilikom određenja za ovakav metodološki pristup polazi od antike, tačnije od društvene stvarnosti antičke Grčke. Politizaciju i ideologizaciju obrazovanja ću nastojati objasniti preko Sparte i Atine. Primjeri Sparte i Atine vrlo uvjerljivo i slikovito pokazuju odnos obrazovanja i društva, odnosno društvene vlasti. Naime, školski programi u obrazovnom sistemu Sparte bili su koncipirani na način koji je osiguravao obrazovne ishode koji su opet garantirali usvajanje znanja i vještina potrebnih za efikasno učešće u borbama. Dakle, državna orijentacija Sparte u tome vremenu je ratovanje sa susjednim polisima, tako da su tadašnja naučna dostignuća kao i cjelokupno obrazovanje bili u funkciji ostvarenja ratnih ciljeva.

S druge strane, Atina je njegovala razvoj duha pa se stoga u školama izučavala filozofija, poezija, govorništvo, matematika, astronomija i drugi nastavni sadržaji koji su osiguravali duhovni napredak društvene zajednice. Dakle, u oba navedena primjera je prepoznatljiv značajan utjecaj političke i vojne vlasti na koncepciju obrazovnog sistema i obrazovne politike, što upućuje na zaključak o vrlo prepoznatljivoj ideologizaciji i politizaciji obrazovanja.

Unutar srednjovjekovne obrazovne i općedruštvene stvarnosti prepoznajemo sličnu situaciju. Naime, potpuna dominacija srednjovjekovne crkve rezultirala je i dominantnim crkvenim učenjem koje je od analitičara tog vremena ocijenjeno kao tipično dogmatsko učenje.

Sve što je imalo i najmanje obilježje naučnog bilo je proglašeno herezom pa prema tome i strogo zabranjivano, dok su njegovi protagonisti bili pogubljeni. Dakle, školski sistem i školska politika bili su utemeljeni na ideologiji vjere i politici plemićke oligarhije. Tako organiziran obrazovni sistem nije bio u funkciji nauke niti u funkciji emancipacije čovjeka, već u funkciji interesa Crkve i tadašnjeg plemstva.

Sljedeći primjer koji pokazuje kako ideologizacija i politizacija obrazovanja stoje na putu funkcionalnosti obrazovanja i nauke jeste vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Monarhija je u vrijeme okupacije na prostoru Bosne i Hercegovine zatekla tri konfesije (pravoslavci, muslimani i katolici) i tri konfesionalna obrazovna sistema sa pripadajućim obrazovnim politikama. Tada su na bosanskohercegovačkom prostoru egzistirali mektebi, katoličke pučke škole i pravoslavne srpske škole.

Nastavne planove i programe su kreirala i uređivala svećenstva pripadajućih konfesija. Nastavni sadržaji su bili dominantno vjerskog karaktera, što je ostavljalo vrlo malo prostora za svjetovni pristup pa je izostala svaka mogućnost kritičkog promišljanja stvarnosti. Tako organiziran obrazovni sistem nije bio u funkciji čovjeka već u funkciji manipulacije čovjekom kroz njegova vjerska osjećanja, s ciljem održanja društvene pozicije svećenstva kao i očuvanja interesa i pozicije političkog konfesionalnog vodstva.

Kada je riječ o obrazovnom sistemu koji je bosanskohercegovačkom društvu nametnula Monarhija, nisu uočljive značajnije razlike u smislu njegove opterećenosti ideologijom i politikom. Nastavni programi su bili uređeni na način da oblikuju svijest mladih ljudi koja će biti sposobna prihvatiti Monarhiju kao svoju domovinu, a sistem upravljanja kao najbolje uređeni sistem koji osigurava prava i slobode te politički i ekonomski prosperitet društva. Još eklatantniju potvrdu izrečene teze moguće je prepoznati u vrijeme Socijalističke federativne republike Jugoslavije, pogotovo u prvim desetljećima njenog razvoja.

NEKI PRIMJERI MODERNIH DEMOKRATIJA

Ako mislimo da procesi ideologizacije i politizacije obrazovanja nisu prisutni unutar obrazovne stvarnosti pojedinih zemalja, članica Evropske unije kao i ekonomski i kulturno vrlo razvijenih zemalja, onda smo u zabludi. Ovom prilikom navest ću neke primjere koji vrlo uvjerljivo potvrđuju početnu tezu ovoga rada. „Naše škole su pod kompletnom političkom i administrativnom kontrolom vlade i već sada liče na

kasarne", kaže mađarski stručnjak za obrazovanje Peter Rado. (<https://www.dw.com/os>)

Peter Rado dalje upozorava kako su nacionalistička i vjerska indoktrinacija uveliko prevazišle nivo školskih udžbenika; više nema alternative za vjerski odgoj, kao zamjena za časove religije bi trebali biti časovi etike, ali se oni suštinski ne razlikuju. (<https://www.dw.com/os>)

U Rumuniji je ministar obrazovanja predložio da se u svakom predmetu koristi samo jedan udžbenik u toku jedne školske godine. Kritičari upozoravaju da ih to podsjeća na vrijeme prije 1989. godine kada je vladao Čaušesku.

Kada je riječ o ideologizaciji i politizaciji, stanje unutar poljskog obrazovnog sistema i obrazovne politike je, najblaže kazano, zabrinjavajuće. U jednom poljskom udžbeniku za građansko obrazovanje, koji se koristi u sedmom razredu osnovne škole, između ostalog piše: izbjeglice mogu djelovati pozitivno ili negativno, zavisno od toga odakle dolaze. Migranti iz Ukrajine bi mogli da pomognu na poljskom tržištu rada, dok bi ljudi iz drugih kultura i religija prouzrokovali napetosti u društvu. (<https://www.dw.com/os>)

Humanistički predmeti poput historije u Poljskoj trenutno dobivaju na značaju. „U novom poljskom nastavnom planu glavni princip je, mi protiv ostalih, pogotovo kada je riječ o historiji“, kaže Jacek Staniševski, profesor historije iz Varšave. (<https://www.dw.com/os>) I pored promjena u nastavnom planu, Staniševski ne namjerava da promijeni svoju nastavu: moji učenici zaslužuju da upoznaju više od jedne perspektive...naivno je od vlade da pokušava indoktrinirati ljude jer to komunisti nisu uspjeli za pola stoljeća. (<https://www.dw.com/os>)

Vrlo uvjerljive primjere indoktrinacije i politizacije obrazovanja nalazimo u obrazovnoj stvarnosti zemalja koje imaju milenijski dugu obrazovnu tradiciju i koje ubrajamo među ekonomski i kulturno najrazvijenije zemlje Svijeta. Riječ je o Rusiji i Turskoj.

Kada govorimo o Turskoj, navest ću primjer reduciranja nastavnog sadržaja koje ide u pravcu potpunog zanemarivanja naučnih činjenica poput Darwinove teorije evolucije. Razloge takve obrazovne politike i odnosa prema nečemu što ima naučni karakter, Ministarstvo obrazovanja Republike Turske opravdava činjenicom kako je Darwinova teorija isuviše komplikovana i kompleksna te istovremeno i kontroverzna. Kao alternativu teoriji evolucije nude novi predmet pod nazivom „živa bića i životna sredina“.

Ostavljam otvoreno pitanje, da li je ovakva orijentacija Ministarstva obrazovanja Turske rezultat sukoba teološkog i naučnog tumačenja čovjeka i svijeta. Da li sekularizacija društva uzmiče ispred sakralizacije politike i procesa stvaranja kolektivnih identiteta?

Kritičari ovakve obrazovne orijentacije u Republici Turskoj smatraju kako je nedopustivo uklanjanje jedne dokazane teorije iz nastavnih planova jer to, pored ostalog, znači nepoštivanje znanja i nauke. Drugi, jednako upečatljiv primjer, jeste Rusija u kojoj je patriotsko obrazovanje odavno postalo dio obrazovne politike. Tako je, naprimjer, udžbenik o Staljinovoj represiji proglašen štetnim za zdravlje djece. Staljinova diktatura se u ruskim školama tumači kao neophodna u

datim uslovima, što ukazuje na prikriveni način opravdavanja Staljinove politike. Treba, također, kazati kako ideologizacija i politizacija obrazovanja nije obilježje obrazovne stvarnosti samo zemalja „Istočnog bloka“, dakle, zemalja koje su donedavno živjele u totalitarnim režimima. Sličnu situaciju nalazimo i u zemljama takozvane moderne demokratije, dakle, zemljama Zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. Ideologizacija i politizacija obrazovanja je vrlo prepoznatljiva dimenzija obrazovnih politika ovih zemalja – istina, u dosta drugačijoj formi. Ako je jedan od ciljeva obrazovne politike Istoka jačanje nacionalnog i religijskog identiteta, koji je u nekim slučajevima korak od nacionalističkog, onda je ideološka i politička dimenzioniranost zemalja Zapada prepoznatljiva u ciljevima ekonomske, vojne i političke dominacije, što rezultira propadanjem duhovnosti i vodi prema potpunoj civilizacijskoj neizvjesnosti.

BOSANSKOHERCEGOVAČKA POSTDEJTONSKA OBRAZOVNA STVARNOST

Ovaj dio rada započinjem konstatacijom kako nije moguće govoriti o bosanskohercegovačkom obrazovanju kao jedinstvenom obrazovnom sistemu. Umjesto toga, stvarnost nam nudi tri nacionalna obrazovna sistema i tri pripadajuće obrazovne politike. Ako postdejtonski period stavimo u upredni odnos s periodom austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, prepoznat ćemo određene sličnosti. Kao prvo, u periodu austrougarske vladavine egzistirala su tri konfesionalna obrazovna sistema, sada imamo tri nacionalna obrazovna sistema i obrazovne politike. Razlika je u činjenici što su se tadašnje religijske zajednice transformirale u nacije. Već površna analiza nastavnih sadržaja iz vremena Monarhije i postdejtonskog perioda ukazuje na vrlo prepoznatljive ciljeve. Naime, u vrijeme vladavine Austro-Ugarske monarhije katolička i pravoslavna religijska zajednica su nastojale kroz katoličke pučke škole, odnosno srpske pravoslavne osnovne škole jačati kulturni i etnički identitet, što je bila pretpostavka za organizaciju spomenutih zajednica u formu nacije.

Muslimanska religijska zajednica u tom vremenu nije imala takvih aspiracija, budući da je svoju identifikaciju ostvarivala kroz vjeru. Međutim, u sva tri slučaja vjerske elite spomenutih triju konfesija su u najvećoj mjeri diktirale programsku koncepciju mekteba, katoličkih i pravoslavnih osnovnih škola. Takva politika i takav pristup obrazovnoj stvarnosti ostavljao je dovoljno prostora i mogućnosti za vrlo naglašeno ideološko djelovanje. S obzirom da u vremenu austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine započinje i stranačko organiziranje etničkih zajednica, bilo je sasvim očekivano da će konfesionalna obrazovanja biti kontrolirana od strane konfesionalnih političkih elita, što je vrlo uvjerljiv pokazatelj politizacije obrazovanja u tom vremenu.

Tako uređen sistem i obrazovna politika nisu osiguravali emancipaciju čovjeka, već su vodili u novu formu njegovog zarobljavanja i gušenja osnovnih sloboda i prava. Dejtonski mirovni sporazum je pored osiguranja mira donio i neka ne baš sretna rješenja za društvenu zajednicu Bosne i Hercegovine. Prije svega, mislim na potpunu decentralizaciju obrazovnog sistema. Iako formalno ne izgleda tako, budući je obrazovanje na nivou države u nadležnosti Ministarstva

civilnih poslova koje bi trebalo da koordinira i kontrolira ovu oblast društvenog života, u stvarnosti je sasvim drugačije. Naime, spomenuto ministarstvo je učinilo vrlo malo u smislu pronalazaženja kvalitetnih rješenja i kontrole poštivanja zakonski postavljenih principa.

Političko vodstvo Republike Srpske ima potpunu kontrolu nad svim nivoima obrazovanja na teritoriji entiteta. Potpuno otvoreno se miješaju u koncepciju nastavnih planova i programa, kao i ukupnu kadrovsku politiku unutar obrazovnog sistema. Kontrolom nastavnih sadržaja nastoje jačati kulturni i nacionalni identitet, oblikovati svijest mladih ljudi, svijest koja će prihvatiti i razvijati potpuno iskrivljenu sliku o etničkoj, kulturnoj i državnoj identifikaciji. Takva svijest vrlo lako izlazi iz okvira nacionalnog i ulazi u prostor nacionalističkog, što otvara vrata novom konfliktu. Upravljanje kadrovskom politikom znači angažiranje stranačkih simpatizera i aktivista, počevši od učitelja do rektora univerziteta. Krajnji cilj ovakve politike je već odavno ogoljen i prepoznatljiv u bosansko-hercegovačkoj javnosti kao i međunarodnoj zajednici.

Slična situacija je i na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Obrazovanje stavljeno u nadležnosti kantona rezultiralo je praktičkim razvlaštenjem države, stvorena je pretpostavka različitih kantonalnih pristupa uređenju obrazovne stvarnosti. Svaki kanton kreira vlastitu obrazovnu politiku, uređenu po mjeri vladajuće partije na prostoru određenog kantona. Poznato je kako na prostorima sa većinskim hrvatskim stanovništvom, nastavni planovi i programi za sve obrazovne nivoe skoro u potpunosti prate obrazovni koncept Republike Hrvatske. Programski sadržaji osiguravaju realizaciju ideoloških i političkih ciljeva, što uveliko ometa istinske funkcije obrazovanja. Nema značajne razlike ni kada je riječ o kontroli obrazovnog procesa na prostoru sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, što znači da je forma ista, samo su akteri različiti. Treba, međutim, kazati da je uočljiva značajna razlika između bosanskog (bošnjačkog) obrazovnog koncepta i njegovih krajnjih ciljeva i druga dva etnonacionalna obrazovna sistema. Naime, jedan od ciljeva obrazovanja u Republici Srpskoj, kao i obrazovanja na prostoru sa većinskim hrvatskim stanovništvom jest dezintegracija bosansko-hercegovačkog društva, dok bosanski koncept osigurava pretpostavke za jedinstvenu državnu i društvenu zajednicu, dakle, pokazuje svoju integrirajuću namjeru.

Nakon predloženih elaboracija, usudujem se sasvim otvoreno i argumentirano kazati da obrazovanje u Bosni i Hercegovini neće biti u funkciji emancipacije čovjeka i integracije društvene zajednice sve dok njegovi ciljevi ne budu usmjereni u pravcu identifikacije; prvo sam Bosanac i Hercegovac, potom pripadnik nacionalne i religijske zajednice, a ne obrnuto.

ZAVRŠNI KOMENTAR

Prije nego iznesem zaključna promišljanja želim kazati da je ova problematika u prostoru društveno-

političke i obrazovne misli unutar bosansko-hercegovačkog društva skoro u potpunosti zanemarena. O razlozima za to može se samo pretpostavljati. Stoga je i ovaj članak u najvećem dijelu rezultat promišljanja autora s obzirom da nema objavljenih radova koji se bave spomenutom problematikom.

Obrazovanje utemeljeno na ideološko-političkim osnovama ima za cilj stvaranje discipliniranog uma koji će bez pogovora prihvatiti društvenu stvarnost kreiranu od strane političkih elita. Potpuno je zanemarena temeljna funkcija obrazovanja koja se prepoznaje u razvijanju smjelog i racionalnog pojedinca koji neće pokleknuti pred izazovima modernog društva i različitim političkim pritiscima.

Znanje i vještine trebaju biti povezane s čovjekom 21. stoljeća, a nikako otuđene od njegove društvene prakse, što se dešava u uslovima dominacije etnonacionalnih politika. Ako bi škole obavljale svoj posao na očekivani način, mogli bismo se nadati da nastavnici ukazuju na potrebu podizanja intelektualnog nivoa, posebno kada je riječ o političkom raspravljanju kao i povećanju slobode mišljenja i slobode govora.

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini, pogotovo u osnovnim školama, umjesto oslobađanja uma i emancipacije mišljenja, nudi oblikovanu svijest lišenu svake mogućnosti kritičkog odnosa, svijest koja će umjesto ljubavi i tolerancije razvijati mržnju prema „onima“, dakle drugima i drugačijima. To zapravo potvrđuje pretpostavku da funkcija obrazovanja u Bosni i Hercegovini jest pripremiti mlade ljude da misle i djeluju u interesu političkih elita. Stoga ostaje otvoreno pitanje i veliki izazov pred nosiocima određenih društvenih funkcija, koji misle i djeluju bosanski, kako ideološko-političku funkciju obrazovanja zamijeniti emancipacijskom, koja bi osiguravala političke, socijalne, ekonomske, intelektualne i druge slobode. Dakle, umjesto razvijanja nacionalističke svijesti nužno je kroz izmijenjene programske sadržaje graditi svijest koja će biti sposobna sve društvene različitosti poimati i prihvatiti kao civilizacijsko bogatstvo, a ne kao uzrok društvenog konflikta.

Završno promišljanje navedene problematike zaključujem konstatacijom: ukoliko se u obrazovnim sistemima i obrazovnim politikama u Bosni i Hercegovini ne učine stanovite promjene u konceptualnim i sadržajnim segmentima kao i postavljenim odgojno-obrazovnim ciljevima, ostaje bojazan da će obrazovanje postati pogodan medij za stvaranje nacionalističke svijesti kao pretpostavke započinjanja novog društvenog konflikta.

LITERATURA

- Hejvud, E. (2005). *Političke ideologije*. Beograd.
 Marks, K. i Engels, F. (1961). Rani radovi. Zagreb.
<https://www.dw.com/os>

INFORMACIJE O AUTORU

Asim Peco

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
 Nastavnički fakultet
 e.mail: asim.peco@unmo.ba